הרב עזריה אריאל

הסעה בטהרה בסיוע רכב טמא מדרס

מבוא

מכוניות בימינו בדרך כלל טמאות מדרס, וקשה מאוד או אף לא ניתן לטהר אותן.[1] ממילא מתעוררת השאלה: כיצד ניתן להסיע אנשים וחפצים בטהרה? מאמר זה מבקש לבחון פתרון שאמנם אינו מתאים להסעת המונים, אבל ניתן להשתמש בו באופן נקודתי:[2] ניתן לקחת נגרר, המשמש להובלת חפצים ולפיכך אינו מקבל טומאת מדרס, משום שאומרים בו 'עמוד ונעשה את מלאכתנו' (שבת נט ע"א), ולחבר אותו לרכב. השאלה המתעוררת היא: האם העובדה שהנגרר נוסע בסיוע הרכב מטמאת את הנגרר ואת האנשים והכלים שעליו, מפני שהם ניסטים מחמתו?[3]

א. שיטת הרמב"ם והר"ש: משכב אינו מטמא בהיסט

שנינו בזבים פ"ה מ"ג: 'כל הנושא ונישא על גבי משכב – טהור, חוץ מן האדם'. כלומר, כלי או אוכל ומשקה הנישאים על גבי המשכב – טהורים, ואילו האדם טמא. דין האוכלין מודגם במשנה ה שם: 'ככר של תרומה שהוא נתון על גבי משכב, והנייר בינתיים בין מלמעלן בין מלמטן – טהור'. הדין הנגדי, שהאדם הנישא על גבי משכב נטמא, מופיע שם במשנה ו:

1. קביעה זו נשענת על כמה הנחות הלכתיות ומציאותיות שחלקן טעון בירור נוסף: א) בכל מכונית היה אי פעם טמא המטמא מדרס: נידה או גוי (המטמא מדרבנן), כגון בנסיעת מבחן לאחר הייצור. ב) המכונית מקבלת טומאת מדרס. קיימת אמנם שיטה מחודשת של החזון איש, יו"ד סי' ריא ס"ק ח, שלפיה מכוניות טהורות מן המדרס, משום שתכלית הישיבה בהן היא רק העברה ממקום למקום, ונחלק עליו במנחת שלמה, ח"א סי' עב אות ב. לענ"ד העיקר בזה כדעת המנחת שלמה, ואכמ"ל. ג) טבילת מכונית לרוב אינה באה בחשבון, אם כי הדבר דורש בדיקה בכל רכב לגופו, ושמעתי על רכב שנפל למים וכעבור יום חזר לפעול. ד) יש לדון האם פירוק המכונית עד כדי הוצאתה מכלל פעולה מבטל ממנה גם טומאת משכב ומושב, שלכאורה עדיין היא ראויה לו כל עוד המושבים מחוברים. גם אם הפירוק מטהר, בהנחה שהמכונית עיקרה מתכת לכאורה יש בה דין טומאה ישנה מדרבנן כשתתוקן. יש לעיין בשאלה האם גזרו טומאה ישנה גם על כלי שאין דרך אחרת לטהרו, וממילא חלק מטעמי הגזרה לא שייכים בו, וגם אולי זו בכלל גזרה שאין הציבור יכול לעמוד בה, ואכמ"ל.
2. העילה הישירה לכתיבתו היא חיפוש פתרונות להסעת אנשים וחפצים לצורך עשיית הפרה האדומה, ממקווה הטהרה אל מקום העשייה. בהקשר של פרה אדומה עולות שאלות נוספות, ואכמ"ל.
3. לא עסקתי כאן בשאלה מה הדין כאשר הנהג הוא מן הטמאים המטמאים בהיסט (דהיינו זב ונידה, גוי, ובפרה אדומה - כל טמא, עיין הל' פרה אדומה פי"ג ה"ה), האם נהיגתו מהווה היסט המטמא? בשאלה זו דן בשו"ת מעשה חושב, ח"ד סי' לו, ומסקנתו להקל מעיקר הדין, עיין שם.

בחזרה לעמוד התוכן

הנוגע בזב ובזבה ובנדה וביולדת ובמצורע במשכב ומושב – מטמא שנים ופוסל אחד. פירש – מטמא אחד ופוסל אחד. אחד הנוגע ואחד המסיט ואחד הנושא ואחד הנישא.

'הנוגע' הוא אדם הנוגע, כפי שמוכח מדין טומאה בחיבורין שהוזכר, ועליו נאמר 'ואחד הנישא'.

ההבנה הפשוטה בחילוק זה שבין האדם לכלים היא שמשכב אינו מטמא בהיסט, אלא שאדם היושב מעליו נטמא מדין מיוחד באדם היושב על המשכב, ככתוב (ויקרא טו, ו): 'והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב'. וכך מתבאר מהתוספתא (זבים פ"ה ה"ד):

הנוגע בזיבו של זב וברוקו ובשכבת זרעו ובמימי רגליו ובדם הנדה... אחד הנוגע ואחד הנושא. נושא ומסיט אין בהם, שאין לך דבר שאין בו רוח חיים ומטמא בהיסט אלא דבר שיש בו רוח חיים.

פירוש: הנושא את הזוב וכו' נטמא, אבל הנישא וניסט מחמתו באופן כלשהו כגון באמצעות מאזניים שבכף אחת נמצאת הטומאה ובכף האחרת חפץ טהור, והכף עם הטומאה מכריעה כפי שמציירת המשנה,[4] אינו נטמא, מפני שרק דבר שיש בו רוח חיים – אדם – מטמא את הטהור בכך שהוא מסיט אותו. וכך עולה מהברייתא (שבת פג ע"ב):

כל הטמאות המסיטות טהורות, חוץ מהיסטו של זב, שלא מצינו לו חבר בכל התורה כולה.

המובן הפשוט של 'זב' הוא האדם עצמו, ולא אבות הטומאה הבאים מחמתו. הללו מטמאים את מי שנושא ומסיט אותם, אבל לא את מי שניסט מחמתם. כך פוסק הרמב"ם (הל' מטמאי מו"מ פ"ט ה"ג):

אין המשכב או המרכב מטמא כלים או אוכלין ומשקין אלא במגע בלבד, אבל אם היו כלים או אוכליו ומשקין למעלה מן המדרס, או שהיה המדרס למעלה מהן, אפילו לא הפסיק ביניהם אלא נייר, הואיל ולא נגע בהן הרי אלו טהורין. וכן **אם הסיט המשכב את הכלים או את האוכלין והמשקין הרי אלו טהורין**.

וכן בר"ש בזבים פ"ה מ"ו:

וכן **משכב ומושב נמי המסיטים את הטהרה, כגון ע"י כף מאזנים, לא מטמאו**, כדתניא במסכת שבת בפרק אמר ר' עקיבא דכל טומאות המסיטות טהורות חוץ מהיסטו של זב. והכא [טומאת האדם הנישא על גבי המשכב] לא מכח היסט, דהאי נושא ונישא הוי בלא הסטה כדפרישית לעיל, ומדאתרבו לענין אבן מסמא נפקא לן דנושא ונישא בלא הסטה.

ב. שיטת הרמב"ן: משכב מטמא בהיסט

הרמב"ן (נידה נה ע"א) דן בהלכה זו שאדם היושב על אבן שעל גבי המשכב נטמא, וכותב:

4. זבים פ"ד מ"ה.

בחזרה לעמוד התוכן

אבן מוסמא... שהיא אבן גדולה שמושמת על משכב הזב ומושבו, ואדם טהור יושב על האבן ונטמא מדין נישא, שהרי משכב הזב נושא אותו, **וזהו היסטו של זב** שלא מצינו לו חבר בכל התורה כולה, שכל טומאות המסיטות טהורות חוץ מן הזב, וריבה הכתוב אף משכב שלו ומושבו הנושאים תחת האבן כדאיתא בתורת כהנים, וכן אם היו בכף מאזנים וכרעו הן - מטמאים בהיסט. וכן דם הנדה, שהוא רוצה כאן לטמא תחת אבן מוסמא, לומר שיהא לו היסט כזב, בין תחת האבן בין בכף מאזנים, וממעטינן ליה מדכתיב 'והנושא אותם' דבמשכב ומושב כתיב.

הרמב"ן מבאר שהדין שאדם הנישא על המשכב טמא הוא משום היסט, ולא דין מיוחד של מי שנשען על המשכב. המשפט 'כל הטומאות המסיטות טהורות חוץ מהיסטו של זב' מתייחס, לדעת הרמב"ן, לא רק לזב עצמו אלא גם למשכבו ומושבו. לפי זה משתמע שמשכב מטמא בהיסטו גם כלים ואוכלין ומשקין. כיו"ב התוספות (חגיגה כ ע"ב ד"ה הנושא) ציטטו ברייתא:

מי לא תניא: משכב ומושב בכף מאזנים ואוכלין ומשקין בכף שניה, הכריע המשכב – טימא האוכלין.

ותמה הרש"ש שם, שלא מצאנו ברייתא כזו, וגם הדין תמוה, שהרי שנינו שהנישא על גבי המשכב טהור.[5]

ג. ביסוס שיטת הרמב"ם והר"ש

לשיטת הרמב"ן, נראה שדברי המשנה שה'נישא' על המשכב טהור מתייחסים למה שהונח מעל הזב ולא זז כלל מחמתו, אבל אם זז קמעא הרי זה היסט המטמא. מכל מקום, קשה ליישבה עם התוספתא הנ"ל, האומרת שאין היסט בדבר שאין בו רוח חיים.[6] גם מבחינת צורת הלימוד, קשה להבין מה המקור לכך שמשכב ומושב יְטמאו בהיסט. בספרא (מצורע, פרשת זבים פרק ג ה"א) נאמר:

והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב יטמא... מנין לעשרה מושבות זה על זה ואפילו על גבי אבן מסמה? ת"ל 'והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב יטמא', מקום שהזב יושב ומטמא ישב הטהור ויטמא.

העניין כאן הוא נוכחות הטהור מעל המשכב, ולא הזזת הטהור על ידי המשכב.

ראיה נוספת לשיטת הרמב"ם והר"ש ממה שמצאנו בכמה מקומות שעם הארץ אינו מטמא כלי חרס בהיסט.[7] והרי בגדו של עם הארץ טמא מדרס,[8] ואם המדרס מטמא בהיסט – מדוע לא חששו שהכלים שהוא מסיט נטמאים מהיסט בגדו?[9]

5. בשיח יצחק כתב שתוס' השוו את המשכב למשנה על הזב, ולא העיר על הקושי העניני בהשוואה זו.
6. ראיתי בספר 'דעת ישראל', על זבים, עמ' נח, שדחק לבאר שלרמב"ן המדרס הוא המשך טומאת הזב עצמו (בניגוד למעיינותיו, עי"ש), ונכלל ב'יש בו רוח חיים'.
7. עי' טהרות פ"ז מ"ה ובר"ש למשנה שם, באריכות, אם כי יש מהראשונים שחלקו, ואכמ"ל.
8. חגיגה פ"ב מ"ז, ולו משום החשש לישיבת אשתו, עי' חולין לה ע"ב.

בחזרה לעמוד התוכן

כשיטת הרמב"ם נקטו בפשטות הגר"א[10] וה'חזון איש'.[11]

ד. היסט אדם לשיטת הרמב"ם

על פי הרמב"ם וסיעתו, שמדרס אינו מטמא בהיסט, החפצים שעל גבי הנגרר לא ייטמאו מחמת הרכב הטמא מדרס. אך יש לדון בגדר ההלכה שאדם הנישא על גבי מדרס נטמא ממנו: האם גם גרירה נחשבת כ'נישא'? שנינו בזבים פ"ב מ"ד:

הזב מטמא את המשכב בחמישה דרכים לטמא אדם לטמא בגדים: עומד, יושב, שוכב, נתלה, ונשען. והמשכב מטמא את האדם בשבעה דרכים לטמא בגדים: עומד, יושב, שוכב, נתלה, ונשען, במגע ובמשא.

הר"ש, הרא"ש והרע"ב מפרשים ש'נתלה' הוא באוויר,[12] כגון במאזניים שהטומאה והטהרה משני צדיהם, וכפי ששנינו בפ"ד מ"ה:

הזב בכף מאזניים ומשכב ומושב כנגדו, כרע הזב – טהורין [מטומאת מדרס], כרעו הן – טמאין.

ובסיפא, במשכב טמא המטמא את האדם הטהור, מדובר כאשר המשכב הכריע את האדם הטהור, ונמצא שהוא נתלה מחמת המשכב. אף הרמב"ם (בפירושו לפ"ד מ"ה) מקשר בין כריעת המשכב לבין 'נתלה'.[13]

---

9. ראיה זו תלויה בהבנת דינו הכללי של עם הארץ: יש סוברים שגזרו עליו להיות כזב, אלא שהקלו בהיסטו לתועלת הציבור (כדברי הר"ש בטהרות שם בשם ר"ת: 'לא רצו לגזור על היסטן... משום דאין לך אדם מעביר חבית ממקום למקום', או משום שאי אפשר לעמוד בזהירות מהיסטו, ראה בהמשך הר"ש שם). לפי זה יש מקום לומר שאמנם בעלמא משכב ומושב מטמאים בהיסט, אבל בבגדי ע"ה לא גזרו כשם שעליו עצמו לא גזרו. ועדיין יש להקשות על סתימת לשון המשנה בחגיגה פ"ב מ"ז, שבגדי ע"ה מדרס לפרושים, ומשמע שהוא ככל חומר מדרס. ויש סוברים שלא גזרו על ע"ה כלל להיות כזב, והוא מטמא כלים רק משום שבגדיו טמאי מדרס מחמת אשתו (שיטת הר"מ מפונטייזא, מובא בהמשך הר"ש שם). ולפי שיטה זו הקושיה חמורה יותר, שלא מצאנו שהקלו במה שהגדירו אותו, ואם כן כיצד טיהרו את היסט משכבו? ולענ"ד השיטה השנייה עיקר, כפי שמוכח מסדר טהרתו של ע"ה, שהוא בטבילה במקווה ולא במעיין כזב (עי' טהרות פ"י מ"ג), ועוד חזון למועד אי"ה.
10. גר"א, אליהו רבה זבים פ"ה מ"ב.
11. חזו"א, זבים סי' ד ס"ק ה.
12. כדוגמת 'נתלה ושחט' בזבחים כו ע"א.
13. הראב"ד, על הספרא מצורע, פרשת זבים פרק ב ה"ז, פירש אחרת: 'נתלה - כעין התולה עצמו בבית הכסא', דהיינו ישיבה על ברכיו (עי' רש"י ברכות נה ע"א ד"ה התולה). נראה שלדעתו המשנה אומרת רבותא, שלא מיבעיא היושב כדרכו אלא אף היושב שלא כדרכו, ואפילו אינו יושב אלא נשען הרי זה טמא. כעין לשון זו מצינו בקידושין פב ע"א, ש'נתלה ויושב' הוא דרך גאווה, דהיינו מי שנתלה קמעא על הכיסא לפני שהוא מתיישב עליו. מכל מקום, נראה שגם הראב"ד יודה לדינא שגם הנתלה באוויר נטמא, כמוכח מהמשנה בכף מאזניים, אלא שלעניין פירוש 'נתלה' מסתבר לו יותר כאמור. יש להעיר על דברי התפארת ישראל, שכתב על הסיפא: **'נתלה. ר"ל שכרע הכף שבו הטהור**, ונתלה משכב שבכף שניה, נטמא, אבל הסיט משכב לאדם – טהור. כך היה נ"ל משבת פג ע"ב ותוספתא פ"ה דזבים, דכל טומאות המסיטות לטהרה טהור, ובתוספתא קאמר: אין לך דבר שאין בו רוח חיים שמטמא בהיסט, שמע מינה כדברינו, וכן כתב רבנו אליהו. ומה אעשה שהרמב"ם פ"ז ממשכב ה"ב והר"ש והר"ב כאן לא כתבו כן? **על כרחך סבירא להו לפמ"ש הש"ס שבת הנ"ל 'זב' כלל נמי משכב ומושב**, כך נ"ל'. פירוש דבריו: בהנחה שמשכב אינו מטמא בהיסט, יש לפרש ש'נתלה', היינו שהמשכב נתלה מחמת

בחזרה לעמוד התוכן

לשון הרמב"ם בהלכותיו (הל' מטמאי משכב ומושב פ"ז ה"א):

הזב מטמא את המשכב והמושב והמרכב בחמשה דרכים: עומד, יושב, שוכב, נתלה, ונשען. כיצד? כלי שהוא עשוי למשכב או למושב או למרכב, אפילו היה תחת האבן, אם עמד אחד ממטמאי משכב על האבן או ישב עליה או שכב או נשען עליה או נתלה בה, **הואיל ונתנשא על הכלי הזה** מכל מקום נטמא ונעשה אב. וכל אחד מחמשה דרכים אלו הוא הנקרא מדרס בכל מקום.

ובהמשך כתב הרמב"ם (שם, פ"ח ה"ו):

הזב בכף מאזנים וכלי העשוי למשכב או למרכב כנגדו בכף שניה... כרעו הן הרי אלו טמאין משום משכב ונעשו אב, **שהרי נשאו הזב** וכאילו עמד עליהן.

מלשונות הרמב"ם מתבאר ש'נתלה' מתקיים כאשר הזב מתרומם לגובה, וכפי שדקדק ב'דעת יוסף' (זבים, מערכה י, ד"ה ובאמת יש לדקדק):

שהעיקר בטומאת משכב ומושב הוא בזה שנתנשא הזב והרי הוא מלמעלה מן המשכב על ידי אחת מחמש דרכים אלו.[14]

וכך מסתבר מן ההרחבה של משכב ומושב שנאמרו בתורה, שהם רהיטים המשמשים לעלייה על גביהם. לפי זה, כאשר המשכב מסיט את הזב על ידי גרירה גרידא, שאין בה הגבהה של הזב מעליו, אין זה 'מדרס'. וממילא הוא הדין להיטמאות הטהור מחמת המשכב, שאף היא מתקיימת דווקא כשהטהור מתרומם מחמת המשכב, ולא די בהיסט וגרירה בלבד. כמו כן כתב הגר"א (אליהו רבא זבים פ"ה מ"ב):

כל הנושא ונישא על גבי המשכב טהור חוץ מן האדם... אבל היסט דמשכב לא מטמא, **שאם המשכב מסיט את האדם – טהור**.

אלא שלא הגדיר הגר"א במדויק את החלוקה בין 'נישא' ל'היסט'.[15] ומצאתי דברים מפורשים יותר בנדון זה בספר 'שאר יוסף' (לרב יוסף כץ, מרבני תל אביב, ח"ז עמ' תנט), וזו לשונו: 'אם המשכב מכריע בכף מאזנים את האדם הטהור נטמא האדם מדין משכב'. אבל התוספתא האומרת שמה שאין בו רוח חיים אינו מטמא בהיסט עוסקת רק כאשר אין הרמה של החפץ:

כגון שהסיט המשכב הטמא את האדם לא ע"י כף מאזנים, אלא שדחף אותו על הארץ על ידי מישהו שדחף אותו, וע"י כוח הדחיפה נדחה האדם ממקומו למקום

הטהור, אבל הרמב"ם והר"ש פירשו שהטהור הוא שנתלה ולכן נטמא, ומכאן שלדעתם המשכב מטמא בהיסט. הדברים מוקשים, שהרי אם 'נתלה' המשכב מחמת הטהור הרי זה משא, שהוזכר בהמשך: 'מגע ומשא'. ומה שכתב בדעת הרמב"ם והר"ש, הרי הם כתבו במפורש, כאמור, שאין היסט למשכב, ועל כרחנו 'נתלה' הוא דין מיוחד של 'נישא' שאינו היסט (ומצאתי שהעיר על דבריו ב'שאר יוסף' שלהלן והרב גרבוז שליט"א ב'משנת טהרות' על זבים עמ' נה).

14. עיקר דיונו שם בשאלה האם התנשאות הזב מטמאת את המשכב גם כאשר הזב מתרומם לצד המושב ולא מעליו, ומלשונות אלו דקדק שכן, וכפי שמוכח מדין כף מאזניים. מכל מקום, נראה שכוונתו גם כאמור שללא התרוממות של הזב אין מדרס.

15. החזו"א, זבים סי' ד ס"ק ח, תמה על הגר"א מדין 'נתלה' ותירץ: 'ואפשר דמשכחת לה היסט ולא נתלה הטהור על המשכב'. ולעיל מיניה, סי' ד סק"ה ד"ה זבים פ"ה, כתב החזו"א נפק"מ בין נישא להיסט, שבנישא בעינן רובו דווקא, מה שאין כן בהיסט.

בחזרה לעמוד התוכן

אחר, **והיסט זה אין בו שום משא והרמה, רק הזזה ממקומו**... ובהיסט כזה שפיר אינו מטמא.

וציין לרע"ב בזבים פ"ה מ"ז: 'ואחד המסיט - המזיז אותה ממקומה אע"פ שאינו לא נוגע ולא נושא', הרי שיש היסט ללא נשיאה.

אמנם ב'שוהם וישפה' (הל' מטמאי מו"מ פ"ט ה"ג) נראה שסבר שכל היסט אדם מטמאו ממילא כדין 'נישא', וזו לשונו:

אבל **אם הסיט המשכב את האדם פשיטא דטמא, כי היכא דאדם הנישא על המשכב טמא**... ואף דכל טומאות המסיטות טהורות חוץ מהסיטו של זב, על כרחך משכב ומושב שאני... כשמשכב ומושב הטמא הסיט את האדם הטהור הוי כאלו הטהור שכב וישב עליו, לפי שכבר נתלה הטהור במשכב ומושב הטמא.

וכך מדויקת לכאורה לשון הרמב"ם שם: 'וכן אם הסיט המשכב את **הכלים או את האוכלין והמשקין** הרי אלו טהורין', ולא הזכיר את האדם. אך יש לדחות: אילו היה הרמב"ם מזכיר את האדם, היה מובן מדבריו שכל היסט שהוא טהור, וזה בוודאי אינו נכון, שכן פעמים רבות ההיסט כרוך בהגבהה.[16] לכן השמיט את טהרת האדם בהיסט, והסתפק בהגדרתו ל'נתלה', שהוא התנשאות מעל המשכב.

סיכום ומסקנות

שיטת הרמב"ם והר"ש שמשכב אינו מטמא בהיסט, אלא שהוא מטמא אדם הנישא עליו, ושיטת הרמב"ן שמשכב מטמא אדם וכלים בהיסט. לענ"ד פשט מקורות חז"ל נוטה לדעת הרמב"ם והר"ש, וכך נקטו הגר"א וה'חזון איש'.

בדעת הרמב"ם יש לדון האם אדם שניסט על ידי המשכב נטמא, ומהו בדיוק הקו המבדיל בין 'נישא' ו'נתלה' שנטמא לבין 'היסט' הטהור. מלשונות הרמב"ם נראה ש'נישא' ו'נתלה' פירושם שהאדם הוגבה מעל גבי הקרקע (גם אם לא ממש מעל המשכב עצמו, כגון בכף מאזניים), ואילו אדם שנגרר על ידי מדרס ולא מוגבה מהקרקע הרי הוא טהור, וכן כתב ב'שאר יוסף'.

על פי זה יש להסיק שמכונית טמאת מדרס שגוררת נגרר הטהור מן המדרס ולא מגביהה אותו מעל הקרקע אינה מטמאת אותו ואת האנשים והכלים שעליו. ואם הגביהה את הנגרר, האדם שעליו נטמא אך לא הכלים.

במציאות, נראה שבדרך כלל הסעה על ידי נגרר כרוכה גם בהגבהה קלה של האדם מדי פעם (פרט לדרך מישורית וחלקה לגמרי). לכן למעשה בדרך כלל לא ניתן להשתמש בדרך זו להסעת אדם בטהרה, אלא רק להסעת כלים.

16. עי' רמב"ם, הל' טומאת מת פ"א ה"ז, שם הגדיר את אופני ה'היסט'.

בחזרה לעמוד התוכן